

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

До 100-річчя Української революції 1917–1921 рр.

**ВИСТУП АКАДЕМІКА В.А.СМОЛІЯ
НА МІЖНАРОДНІЙ НАУКОВІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ
«РЕВОЛЮЦІЯ, ДЕРЖАВНІСТЬ, НАЦІЯ:
УКРАЇНА НА ШЛЯХУ САМОСТВЕРДЖЕННЯ (1917–1921 рр.)»
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, 1 червня 2017 р.)**

Шановні колеги!

Насамперед дозвольте від імені Президії Національної академії наук України привітати учасників Міжнародної наукової конференції «Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.)», яка, без перебільшення, зібрала у цій історичній залі Шевченкового університету цвіт українського й зарубіжного загалу дослідників революційної доби.

Зрозуміло, що всі ювілейні дати позначені певним символізмом та умовністю. Проте відзначення 100-ліття Української революції – видатного суспільного явища в новітній вітчизняній історії ХХ ст., має виразні особливості. По-перше, заходам із відзначення цих подій низкою найвищих розпорядчих актів надано особливої державної ваги й суспільного значення. 2017-й рік оголошено роком Української революції. По-друге, передбачені заходи не носять, як раніше, одномоментного характеру, а розраховані на тривалу перспективу, а відтак – і на більш потужний інформаційний вплив. По-третє, є підстави сподіватися на поглиблення наукових досліджень проблеми, урізноманітнення тематичного спектру, появу нових напрямів вивчення цієї складної доби буття українського народу. І нарешті, немає сумнівів, що Кремль використає століття «Великої російської революції 1917 года» у власних пропагандистських цілях. І це вимагатиме адекватної реакції українських науковців, засобів масової інформації, громадськості.

За роки незалежності України проведено велетенську роботу з історичної реконструкції революційних подій 1917–1921 рр., утілення державотворчих проєктів, персоніфікації тогочасного історичного процесу. Видано десятки томів документів, сотні публікацій мемуарів, творчу спадщину визначних діячів, величезний масив дослідницьких праць – монографій, дисертацій, статей,

матеріалів наукових конференцій тощо. Головним їх здобутком стало майже повне звільнення української історіографії від ідеологічних нашарувань, кліше й міфів радянських часів, зокрема глобальної лжепарадигми «Великого Жовтня і громадянської війни».

Водночас дістав переконаливе обґрунтування феномен Української революції як історичного явища, котре, розвинувшись у надрах російської Лютневої революції, набуло самодостатніх рис, реалізувало власну політичну програму й після Жовтневого перевороту перетворилося на антипода російської революції, яка за експресивним, але точним висловом Михайла Грушевського, «потягнула нас через кров, через руїну, через огонь».

За ці роки проведено комплексний аналіз причин незавершеності національних державотворчих проектів, невдач визвольної боротьби загалом. Адже вони обумовлені не лише зовнішніми геополітичними чинниками, небажанням держав-переможниць у світовій війні бачити Україну самостійною, але й проблемами внутрішнього характеру, які В.Винниченко назвав «недорослістю нації». Це недостатня консолідація суспільних верств, неконсенсусність політичної еліти, неподоланність соціалістичних та федералістських ілюзій, недооцінка ролі збройних сил, квалітет мобілізаційних зусиль урядів та прорахунки у виборі стратегічних союзників.

Видані нещодавно нашим інститутом синтетичні академічні «Нариси історії Української революції 1917–1921 років» у двох томах підтверджують думку визначного українського мислителя Івана Лисяка-Рудницького, що Українська революція «не досягла своєї остаточної мети, але вона внутрішньо переродила суспільство України, вона створила Україну як модерну політичну націю».

Важливим і позитивним фактором виступає зміна поколінь дослідників історії України й, зокрема, подій революційної доби. Над новою генерацією істориків уже не тяжіє стара історіографічна традиція поділу на прихильників «уенерівських» і «гетьманських» візій Української революції, пошуку призвідців її невдач. Іде процес становлення когорти молодих, креативних науковців, мобільних у добуванні джерельної інформації, здатних критично оцінювати концептуальні позиції не тільки віддалених попередників, але й власних учителів. Це створює обнадійливі перспективи подальшого дослідження проблематики Української революції початку ХХ ст.

Дозвольте з цього приводу висловити деякі міркування. Адже в історіографічному плані тематика Української революції далеко не вичерпана, залишається важливим напрямом досліджень модерної вітчизняної історії, окремі аспекти якої виразно актуалізуються у сучасній складній для нашої країни суспільній і геополітичній ситуації.

Насамперед має йтися про нові теоретичні, методологічні підходи до висвітлення цієї актуальної, складної й не до кінця деміфологізованої теми. Стало очевидним, що жорстка прив'язка подій революційної доби в Україні тільки до тогочасного російського контексту є не просто малопродуктивною, а фактичною консервацією старих бачень українського революційного процесу. Спроби розглядати його виокремлено, в автаркічному ключі також неприйнятні.

Останніми роками вітчизняна історіографія виявляє стійку тенденцію розгляду Української революції в контексті європейської історії, наслідків Першої світової війни, державної неолі України у планах повоєнного облаштування Європи. Поза сумнівом, це актуальний і перспективний напрям дослідження.

Адже не тільки українці, а й інші, так звані «бездержавні» народи, виступали за право на власний самостійний статус у ході розпаду Російської, Німецької, Австро-Угорської, Оттоманської імперій. На карті Європи з'явилися нові держави: Польща, Фінляндія, Литва, Латвія, Естонія, Чехословаччина. Або ж Ірландія, якій удалося виокремитися з Британської корони. На жаль, Україні не пощастило відстояти свою незалежність і вберегти українські етнічні землі від розшматування...

Очевидно, ці процеси, інспіровані Великою війною, мали як свою специфіку, так і загальні закономірності, спільні типологічні риси. І їх вивчення дозволить більш рельєфно побачити комплекс взаємопереплених подій, збіг обставин, нереалізовані можливості, роздвоєність українського чинника як суб'єкта міжнародного права. Усе це в кінцевому підсумку не дозволило українцям утвердити власну державність.

Наступне міркування стосується проблем, від яких залежить подальший успішний розвиток досліджень з історії Української революції. Ідеться про джерельну базу теми. Вітчизняна архівно-документна інформація вищого інституційного рівня з історії державних утворень часів Центральної Ради, гетьманату й Директорії виявлена та актуалізована в масштабних археографічних проектах. Саме на цій базі підготовлено низку фундаментальних праць з історії Української революції 1917–1921 рр. Однак, слід визнати, що евристичний потенціал архівного сегменту джерел в основному вичерпано, насамперед це стосується центральних архівосховищ.

Раніше наші тематичні дослідження значною мірою спиралися на потужну джерельну базу російських федеральних документосховищ, зокрема Державного архіву Російської Федерації й Російського державного архіву соціально-політичної історії. Є окремі аспекти революції, зокрема військові, які без інформації російських архівів вивчати майже неможливо. Цілком очевидно, що найближчим часом доступ до цих історичних джерел буде ускладненим.

Як позитивне явище слід відзначити освоєння нашими науковцями польського історико-джерельного середовища, важливого для висвітлення історії як ЗУНР, так й УНР, складних українсько-польських відносин тієї доби. Існує величезний масив німецькомовних історичних джерел, який лише частково введено в науковий обіг українськими вченими. Оволодіння їх інформацією істотно стримують мовний і фінансовий бар'єри. Молода генерація істориків в основному англомова, а джерела з історії УНР, ЗУНР, гетьманату зосереджено в архівосховищах Німеччини, Австрії, Угорщини. Очевидно, слід активізувати наукову кооперацію з ученими, дослідницькими установами, фондами цих країн.

Скларлося так, що сучасна історія Української революції має дещо киево-центричний ухил. З одного боку, це природно – у Києві відбувалися головні події, зосереджувалися проводи політичних партій та організацій, уряди,

міністерства й відомства, тут формувалася державна політика. А з іншого – сучасна вітчизняна джерельна база дозволяє переносити центр наукових досліджень на регіональні, соціальні, етнопонаціональні аспекти революційних подій, повсякденне життя та побут провінції, деградацію органів місцевої влади, розгул отаманщини тощо. Ідеться не тільки про документи обласних архівів, а й інформативний потенціал тогочасної місцевої преси.

Слід подбати про урізноманітнення репрезентації результатів дослідження історії Української революції. Адже наші усталені форми – монографії, наукові статті, матеріали конференцій – розраховано в основному на фахову аудиторію. Багаторічні та плідні напрацювання істориків мають усі підстави матеріалізуватися у форматі новітніх хронік революційних подій чи ґрунтовного тематичного енциклопедичного довідника, серійних матеріалів у ЗМІ, включаючи й електронні.

Шановні колеги! Насамкінець дозвольте побажати учасникам конференції плідної роботи, а також від імені оргкомітету запевнити, що матеріали цього важливого наукового форуму будуть обов'язково опубліковані та стануть гідним внеском в історіографію Української революції початку ХХ ст.